

си канцона „Моя Италия“ (*Italia mia*)¹ Петрарка горчиво оплаква липсата на единство между италианските водачи — причина те да стават лесна, постоянна плячка на чужденци, на вътрешни междусобни войни, създали толкова беди на италианския народ. Петрарка подканва всички към съгласие и мир. Стихотворението „На Италия“ (*Ad Italiam*),² написано на латински, е възторжен поздрав на поета, отправен към Италия, към нейните природни прелести и към нейната слава. Тези творби съдържат ярък израз за оформилото се вече в тази ранна епоха патриотично чувство у този виден представител на културата в развиващото се буржоазно общество. Самите названия на тези две творби — „Моя Италия“ и „На Италия“ — говорят недвусмислено за синовна привързаност. Копнежът за един нов политически ред се изявява и на други места в съчиненията му. За един нов, универсален ред държи поетът, при който Рим поради исторически обстоятелства и културни предимства ще бъде център и по този начин ще се въдвори мир в Италия, като се премахнат многобройните комуни и синьории, разпокъсали нейната снага. Най-дръзка изява в това отношение от страна на Петрарка е откритото му присъединяване към въстанието на римския трибун Кола ди Риенцо, чиито планове за подновяване на цялата политическа структура под влияние на спомените от древния Рим поетът посреща най-възторжено. Петрарка обаче отправя укори към Кола за проявено великодушие към римските аристократи, оставени да се отскубнат въоръжени тъкмо когато би следвало да бъдат задържани. Поетът се спира и на мизерните условия, при които живее народът, върху чиито плещи лягат всички тежести от несполучливото и пакостно управление: „Плачещите жени и множеството малки деца и старци изморени, намразили собствения си излишен живот. . . И бедните изплашени хорица с хиляди и хиляди открити рани по ръцете, които не друг, а Анибал биха омилостивили.“³ Колкото и да е бил голям възторгът към древния Рим и Римската империя, Петрарка все пак си дава сметка като че ли за действителността, като признава, че римското величие днес не е друго освен „име, изпълнено с шума на древната слава, но лишено от всяка стойност“⁴. Във връзка с народното въстание, вдигнато от Кола ди Риенцо, в писмо до една комисия от кардинали, натоварена да извърши реформи в управлението на Рим, Петрарка енергично се опълчва против римските аристократи, които той намира виновни за социалните неуредици, и се застъпва за допускане на народа до всички граждански служби. Това поведение на поета спрямо аристократите естествено издига стена между него и известната до днес фамилия Колона, принадлежаща към римския патрициат. Тесни приятелски връзки сближават Петрарка с тази фамилия от най-ранни години, още от студентството му в Болоня. Той се е радвал винаги на най-радушно благоволение от страна на Колона. Последните са били винаги негови поддръжници и благодетели. По повод на връзките му обаче с един от представителите на тази фамилия — кардинал Джовани Колона, към когото поетът се отнася с най-голямо уважение, като го нарича „много добър, скромен човек“ и т. н., все пак той отбелязва, че „да бъдеш подвластен на друг, да служиш другиму, да живееш от помощта на друг, може да изглежда по-благовидно заробване, но никога не и истинска свобода“⁵.

За хуманистичните интереси на Петрарка говорят не само съчинения като „*Di viris illustribus*“ (За великите мъже) и „*Rerum memorandarum libri*“ (Книги за велики дела), имащи за предмет съответно живота и делата на велики граждани на Рим и разкази, случки и анекдоти най-вече от гръцката и римската исто-

¹ Canzoniere, CXXVIII.

² Epistolae metricae, III, 24.

³ Canzoniere, LIII.

⁴ De remediis utriusque fortunae, I, 116.

⁵ Epistolae, Familiares, VIII, 23.

рия. С хуманистични интереси и възпоминания са изпълнени и други съчинения, написани на латински, чиито заглавия отвеждат по-скоро назад към Средновековието, като „De vita solitaria“ (За отшелническият живот), „De otio religioso“ (За монашеското уединение), „De remediis utriusque fortunae“ (За целебните средства при добра и лоша участ) и в почти всички останали съчинения се прибавя къде повече, къде по-малко до авторитета на древните — традиционният авторитет на монасите вече не е достатъчен, — напротив, немалко от тях преминават в лагера на хуманистите, дето някои се отличават с голяма ревност и с големи постижения.

Както казахме по-горе, любовта към Лаура и жаждата за слава са двете страсти, обсебващи всички сили на поета. Разнообразните случаи на любовно вдъхновение се съсредоточават като в калейдоскоп около образа на Лаура, жената, която поетът вижда за пръв път в църквата „Света Клара“ в Авињон на 6 април 1327 г. Лаура, както е известно, се омъжва и умира 21 години по-късно — на 26 април 1348 г., но бива дълго време възпявана от поета и след нейната смърт. Написаните стихове представляват един вид дневник на постоянна, никога неовладяна и необузdana любовна страст, толкова по-силна, колкото по-незадоволявана. В същност поетът и имал само редки случаи през това време да зърне понякога Лаура, но тя се е превърнала в поетичен символ, който съгласува или предава широк и разнообразен психологически опит, и то не само из областта на любовните мотиви (известен брой творби са посветени на граждански, етични и религиозни теми). В това отношение Петрарка не е без предшественици. Той наследява установени вече рамки от провансалската поезия и от поезията в нов стил. Новото тук е, разбира се, отражението на промененото време, на новата култура. Възпятата любов е изключително с постоянно незадоволеното желание, продължило и след смъртта на жената. Понякога, изглежда, като че ли поетът се примирява и свиква с това желание и това влечение, друг път пък страстта се възбужда жестока и го кара да търси жената и да съжалява за миналото време, през което той не е намерил досега никаква утеха. След смъртта на Лаура любовта се пренася към небесните висини, тя вече добива все по-отчетлив духовен характер. Лаура е все така много красива, дори по-благосклонна към него и поетът ридает за загубеното щастие, особено като има пред вид суровата действителност — смъртта и суетата на живота. Цялата тази гама от любовни трепети и вълнения е съпроводена от разкаяния, изповеди, молитвувания. Трябва да се отбележи, че в поетичния му стил присъствуват античната култура, антични изразни и езикови средства. При смяната на стария обществен строй с нов личността на поета се чувства усамотена. Душевният мир на Петрарка с неговата дълбока сърцераздираща лична драма се проявява и проецира с особена сила и покъртителна екзистенциална жажда чрез нежния образ на Лаура — признак на неутолим копнеж. Лаура привлича около себе си и сублимира онези нравствени красоти, които разпадащото общество не може да даде. Природата и тя, със своето деликатно присъствие, приглася много изкусно на този усамотен мир. Елементи от пейзажа са едва измълвени, леко докосвани и произнасяни като че ли за да не внесат тон на смущение в дълбоката тишина, в която се е настанил душевният мир на поета: „чиста вода“ (acqua chiara), „диви гори“ (selve aspre), „усамотено голо поле“ (solitaria spiaggia), „високи планини“ (alti monti), „извор“ (fonte), „бряг“ (rivo), „зелена трева (erba verde), „далечно селище“ (lontan paese), „вежлив клон“ (gentil ramo). Внимателно и незабележимо споменати, обещаващи по този начин убежище и успокоение на постоянните трепети на разтревоженото и изморено сърце. Поетът брани страстно и открито любимата си, твърдейки, че тя е „светлина от божествената светлина“, „огледало на непорочност“, като добавя, че нищо от нея не е смъртно, че всичко е вечно и безсмъртно. Той любил не плътта, а безсмъртната душа на Лаура. Земната слава също така е греховна и суетна, но

той не може да се откаже от нея. Напразни си остават размишленията му и опасенията му за преходността на тези чувства; те не са убедителни, а само разкриват дълбокия драматизъм, острия конфликт между аскетичното наследство от миналите векове и неудържимата сила и привлекателност на земните страсти и чувства, погълнали цялото му същество. Традиционната култура с ударението ѝ, поставено на отвъдземното, силно притиска жизнените изблици на духа на поета, който се бори, здраво обвързан в тях, с цялото си сърце и с цялата си душа, озарен и окрилян от тяхната топлина и от техния блясък:

— Колко съм злочест! Значи, без да зная, с две вериги съм обвързан? — отвръща Франческо, т. е. поетът, на Августин (блажени Августин) в знаменития диалог между двамата, озаглавен „Secretium“ (Моята тайна) — най-ценен документ, написан от автора на латински език, за вникване в същината на духа на Петрарка. В него е отразена съвсем ясно вътрешната борба на поета, драматично предадена от самия него.

— Да, подема Августин, и ти трябваше да знаеш това по-добре от мене. За съжаление тези вериги ти се струваха украшение и ти се хвана за тяхната красота! И ако се изразим образно, ти си затворник, който чувствува задоволство да гледа безлециите си и не усеща, че те го стискат. Горкият! Ти си обвързан с тях, а се хвалиш и си доволен.

— Кои са тези вериги? — запитва Франческо.

— Любов и слава — му отвръща Августин.

Ф. — Добри боже, това ли наричаш вериги? От тях искаш да освободиш душата ми!

А. — Бих искал; но много не се надявам. . . те ти харесват и ти навреждат, заблуждавайки те под булото на нещо добро. . .

Ф. — Какво зло съм сторил, та да загубя това, което ми е най-скъпо? Какво съм сторил, та ти искаш да потопиш в безбрежен мрак най-светлата част от духа ми?¹

И по-нататък:

Ф. — Извинявай, познаваш ли добре предмета, за който се тъкмиш да ми говориш?

А. — Да, предмет на тези разсъждения е една смъртна жена, за която, казвам го със съжаление, си изразходвал преголяма част от живота си. Не мога да разбера как един такъв силен интелект като твой е могъл да прекара толкова време в състояние на такава странна лудост.

Ф. — Недей изрича такива оскърбителни думи!²

Напразно това боричкане между едната и другата стихия, между средновековната и ренесансовата. Поетът е отдал сърцето си на последната. Това състояние е изповядано в един прочут стих „Виждам по-хубавото, но за по-лошото се улавям“ (Veggio l'maglio, e al peggior m'appiglio)³ — по-хубавото, в съгласие с аскетичния морал, по-лошото — удовлетворяване на личните страсти. На фона на тази душевна борба се разстила задушевият лиризъм по цялата поезия на Петрарка, който обкръжава с такива нежни тонове и вълнуващи очертания образа на Лаура. Поетът се движи из най-пуста поля; за да остане далеч от хората, той гледа внимателно да крачи настрана от техните стъпки; няма друго средство, за да прикрие от хорския поглед чувството, което у него гори. Само природата знае какъв е в същност неговият живот, който остава скрит от людско око. Но любовта е с него, тя е скрита вътре в душата му. Терзае го и денем, и нощем — особено нощем. Вечерната тишина служи за великолепен сценарий на безпокойствието на поета, който изпитва страх пред настъпващото мнимо успокоение

¹ Secretum, III, 1.

² Secretum, III, 2.

³ Canzoniere, CCLXIV.

на нощта, когато ще трябва да остане посред нея пак сам със себе си: „... Изморената старица усилва крачките си и става все по-бърза; и после така самотна на края на деня понякога е утешена от кратък покой, в който тя забравя скуката и злото на миналия живот. Но уви! Всяка болка, изпратена ми от деня, расте, щом като се отбие и отдели от нас вечната светлина“ (т. е. слънцето). . . Когато пастирят вижда спускането на лъчите на голямата планета върху леговището, което я приютява (според поверието у древните слънцето е имало място, легло, дете е заспивало), и да потъмняват пътищата на изтока, той се надига и с тоягата си, напусайки треви, извори и букове, подкарва кротко стадото си; после, далеч от хората, заслана къщица или бордей със зелени клонки; там, свободен от мисли, поляга и заспива. Ах, жесток Амур, тъкмо тогава ти повече ме нагласяш да следя за една хищница, която ме дави, и гласа, и крачките, и стъпките, а нея не сграбчиш, тя, която се спотайва и бяга.“¹

Това раздвоение у Петрарка между жизнелюбие и жизнеотрицание създава у него постоянно чувство на недоволство, на угнетеност, на печал, чувство на бягство от света и на странене от деятелни занимания — тъй наречената от самия него *accidia* (лат. *acedia*), състояние на душевна апатия, скука и неопределеност. Петрарка — за разлика от героичната и несломима натура на Данте — притежава неустойчива, нежна, постоянно колеблива природа, така трогателно люшкана от притиворечията на времето. Тази негова душевност обуславя вътрешната му борба, тъй ясно изразена в споменатото му съчинение „*Secretum*“. В „*Secretum*“ поетът ни разкрива състоянието си с *de secreto conflictu curarum mearum* (с тайния конфликт на моите чувства). Тук в противовес на Франческо — изпълнен със страсти и непостоянство — се явява Августин — символ на духовна ведрина, — но и тук не отсъствуват Сенека, Цицерон, Хораций с техните мъдри разсъждения и съвети, препоръчани от самия светец. Това безпокойно душевно състояние се среща навред в творчеството на Петрарка. За да споменем само някое от тях съвсем бегло, в „*Africa*“ например на това безпокойствие се дължи едно от лиричните места — за краткостта на човешката слава, изразено в предсмъртните думи на Магон, брата на Анибал: „Животните всички почиват, човек обаче няма никога покой и през всички изминати години ускорява задъхан пътя към смъртта.“² В „*De viris illustribus*“ се натъкваме на други такива разсъждения за трудностите и суетата на живота. Голяма част от тези душевни терзания Петрарка вмъква и в описаните от него лица и по този начин чрез тях може да доловим още по-добре това негово състояние на умора, нерешителност, на склонност към размишления, изповеди, аскетичен песимизъм и вътрешно безпокойство. Да не говорим пък за такова едно съчинение като „*De remediis utriusque fortunae*“, дето всичко преминава, радости и скърби, под знака на чувството за всеобща суета.

Със своите италиански стихове Петрарка проправя новите пътища не само на италианската, но и на европейската лирика; с тях любовното чувство и жаждата за слава — тези основни тежнения и изяви на човешката личност — добиват гражданственост и образуват нов влог в общочовешката култура. Любовта у Петрарка е изградена на предренесансова, у Данте — на схоластична, а у провансалците — на феодална основа. Жената у провансалските поети е накичена с всичките атрибути на аристократката, на дамата на властелина, у Данте тя изпълва душата на любещия с добродетелност, с нравствена възвишеност и светлина, у Петрарка напират и сластолюбието, макар то да се определя като нещо вулгарно, като тежко престъпление, от което той ще се почувствува почти избавен към четиридесетгодишната си възраст. Нека да припомним в този ред на мисли, че Петрарка не е бил женен и че през 1337 г. и съответно през 1343 г. му

¹ Canzoniere, L.

² Africa, VI, 898—900.

се раждат две извънбрачни рожби — Джовани и любимата му дъщеря Франческа.

Стиховете в „Канцониере“ изобилствуват със съзвучия и ако под поезия трябва да се разбира музикално и фантастично преобразуване и сублимиране на действителността, малко творби в историята на европейската поезия биха съперничили на тази поема. Превъзможвайки немного лесно сензуалния момент в поезията си, Петрарка изразява, както никой друг, фаталния, неизбежния характер на любовта си, вкоренена във душа му, проникнала в самата същност на живота му, такава, на която само смъртта може да сложи край. Тази неизбежна съдбовност всява у него ту уплах, ту опиянение. Превъзнесен от опиянение, той създава задушевени, трогателни песни. Особената чувствителност както към радостта, тъй и към тъгата, бързото и неусетно преминаване от едната към другата довеждат до изненадващи лирични ефекти. Тези срещи и сблъсъци между тези два цвята, така мъдро сплетени и съпоставяни и дълбоко почувствувани, раждат най-очарователна и пленителна поезия. Такива са например канцоните „Chiare, fresche e dolci acque“ (Светли, свежи и сладки води), „Di pensier in pensier, di monte in monte“ (От размисъл към размисъл, от връх към връх), където поетът присъствува с цялата си душа, скръбна и радостна, въображението — с цялото си вълшебство, природата — със своите дървета и цветя, със своите долини и реки, със своите планини и хълмове. „Светли, свежи и сладки води, където хубавото си тяло положи онази, която за мен само е жена; Благодатен клон, дето пожела (с въздишка си спомням) не ней да послужиш, на хубавата и снага за опора; Триви и цветя, които плаватна рокля покри с ангелската гръд; Въздух свещен, ведър, дето Амур с хубавите си очи ми отвори сърцето: изслушайте ведно моите последни изнурени слова. . .“ За известно време той силно желае Лаура, понякога това желание е дори сензуално, но възприето от резервираността на Лаура, то се превръща в духовно, в превъзнасяне на душата пред красотата.

Религиозното чувство навлиза повече във втората част на стихосбирката между друго и с моменти на прекрасна шеметна поезия, когато авторът дава израз на копнежа си да напусне „този земен затвор“ и да се срещне лице с лице с бога и, разбира се, също тъй и с Лаура подобно на Данте с Беатриче в „Рай“. Сантименталният, сърдечен и задушевен характер на неговото религиозно разположение намира пълното си посвещение, изваяно в омайна художествена форма, в песента „Хубава дево“ (Vergine bella),¹ поставено на края на „Канцониере“ по изрично желание на поета като заключение на цикъла на неговия живот подобно на Данте в „Божествена комедия“. Сходна участ сполетява и неговия съвременник Бокачо, който, след като написа Декамерон, обзет от скрупули и душевни терзания заради дръзките си реалистични описания, не само шял да унищожи шедьовъра си, но и написва за успокоение на съвестта си една жестока сатира „Il Corbaccio“ (Гарванът) против жените и против многобройните им средства, с които си служат, за да измамат мъжете. Изобщо традиционният морал още се вселява в душите на големите майстори на перото през предрене-сансовата епоха. Той ще избледнее напълно в областта на културата и ще престане да предизвиква очевидни кризисни явления едва през времето на големия разцвет на материалистичното светоусещане през XV в. чак някъде до средата на XVI в., т. е. до подстъпите на Реформацията и на Контререформацията.

Въпреки признанията му, че „това, което се нрави на света, е кратък сън“ (quanto piace al mondo è breve sogno),² тази суета е тъй мила за Петрарка, че гали цялото му същество, изпълва го с най-сладостни и възторжени предвкушения. Амбицията и желанието за слава са също тъй, както загатнахме вече, неразривно

¹ Canzoniere, CCCLXVI.

² Canzoniere, I.

свързани със същността на живота му. Те съвсем ясно и отчетливо прозират в цялата му поетична и жизнена дейност. Той самият обича да припомня за себе си уж с чувство на „скромност“ и умиление за суетата си, уж като за минало възпоминание. Достатъчно е да споменем за прочутото му писмо (epistola) „Ad rosters“¹ (Към потомците), как там той говори за себе си, за своята личност, за нравите си с нескрито задоволство не, а със сияещо самодоволство. „Познах у други надменността, у себе си обаче никога и считайки се винаги за нищожен, оставях се по-ниско от това, което бях. . . Към високопоставените приятелства много петимен, бях към тях винаги ревностен почитател и уверен, че казвам истината, харесва ми се това и се гордея с него. . . По отношение на близост с князе, монарси и големи личности бях толкова ощастливен, че у много възбудих завист за това. . . Най-великите монарси в моята епоха ме поставяха под свое благоволение и се съревноваваха да ме притеглят към себе си, без да знам защо. Зная само, че някои от тях изглеждаха по-скоро благоприятствувани от моето, отколкото аз от тяхното приятелство.“ А с какви ловки маневри поетът успява да се добере до очаквания лавров венец. Чрез приятели и чрез влиятелни личности в един и същ ден получава покана за лаврово увенчаване за поет както от римския сенат, така и от Сорбоната в Париж. Той е само на 36 години и поемата му „Africa“ още не е завършена. За момент дава вид, че се колебае, но естествено определя се за Рим. Преди това обаче иска да повдигне още по-голям шум около името си, като заявява, че желае да чуе и оценката на крал Роберт в Неапол, единствен, който той смята за достоен да съди за неговата култура. Крал Роберт, разбира се, трогнат, го прегръща, сваля собствената си кралска мантия и я полага на плещите на поета, за да се представи с нея в Капитолиума в деня на увенчаването му. Малко писатели са чувствували така силно нуждата да говорят за себе си или по-точно да превеждат действителността и външния свят, съпоставяйки ги със собствената си съвест. Петрарка, след като дълго и надълбоко разсъждава върху живота в неговото разнообразие, извежда заключенията си в съгласие със своята голяма култура. Неговите изводи не представляват голи реплики и преживявания, а са плод на дълбоки съпоставяния и изследвания, извършени под светлината на културната история на човечеството.

Известен брой от сонетите, най-вече измежду онези, от които лъха скръб и меланхолия, са понякога прекалено унили, изпълнени със стенания, или пък повтарят известни вече нотки, пораждат монотонност. Известни стилни комбинации и изкусни словесни съчетания и съзвучия, известна кралска фразеология, стихове, изпълнени било с прекалени въздишки, било с хвалебствия, са повтаряни и подражавани до втръсване през следващите векове в Италия или извън нея, създават т. нар. петраркизъм в историята на литературата. Големият Петрарка обаче си остава неподражаем с богатството и разнообразието на душевните отсенки и с мелодичността на най-нежните и вгълбени чувствувания на човешкото сърце.

И така любовното чувство и ненаситната човешка личност, които мъжественият и безпощаден Данте бе олицетворил чрез трите хищника (сластолюбивата пантера, горделивия лъв и ненаситната вълчица), тук се появяват, но вече в нежна и миловидна премяна, извежда от мека материя, сладостна и златиста, пленила безвъзвратно човешкото сърце. Новата епоха, епохата на Петрарка (едва 30—40 години по-късна от тази на Данте) влива вече очи предимно в човечността на чувствата и страстите.

¹ Epistolae, Familiares.

ПЕТРАРКА — ПЕВЕЦ НА ВЪЗРАЖДАЩАТА СЕ ЧОВЕШКА ПРИРОДА

По случай 600 години от смъртта на поета (1374—1974)

Иван Петканов

След тежкото, обременено Средновековие в градските капиталистически среди, а впоследствие и в аристократичните центрове на Италия (особено на първо време в най-мощното буржоазно, делово и банково средище — Флоренция) покарват първите кълнове на новата пролет — Възраждането. Опитните, материалистично насочени флорентински търговци и банкови среди създават здрава връзка със земните блага и интереси. Изтласкват на преден план реалистичните тежнения и прояви на човешката природа — страстите и конфликтите, произтичащи от тях. Създава се нова атмосфера — в нея се озовава Петрарка. На челно място излиза развълнуваната човешка личност със своите неудържими копнежи за лично утвърждаване. У Петрарка това постоянно безпокойство, безспирно дирене, непрестанен стремеж към възход намира най-възвишен израз. Поетът възпява неудържимата, сладостна и чаровна сила на любовното чувство — зенит на духовното и земното блаженство, — неутолимата жажда за слава — друго мощно средство за изявяване на личността и за осеняването ѝ с величие. В един по-низщестоящ план това безпокойство, този копнеж се изразяват ту в дълги странствувания из Европа (Франция, Италия, Ренания, Фландрия), ту в усамотявания сред провансалската природа, най-вече край изворите на Воклюз и край поречието на Сорга, в сладък унес или меланхолия и в тревожни мечти.

Петрарка черпи сили и намира широк простор за своята разтворена към света душа и в античната култура, в случая най-вече латинска, и в тази на Възраждането — и двете тъй близки и сходни по съдържание, по реалистична насоченост, тъй скъпи за утвърждащите се свежи материалистични сили на новото общество. Поетът усвоява класическия латински език до съвършенство и написва на него всичките си съчинения с изключение на „Канцониере“ (стиховете за Лаура) и на „Триумфи“ (алегорично-схоластична по средновековни схеми поема, изпълнена с чувство на умора от живота и с желание за покой). Петрарка пръв разкрива ясно и категорично духовните пътища, лежали толкова време под праха на Средновековието. За това заслужено се говори за поета като за патриарх, като за баща на хуманизма. Петрарка не счита гръцката литература за по-голяма и по-ценна от латинската, но изпитва желание да се запознае и с нея, като е скътал в библиотеката си трудове от гръцки автори (например Омир и Платон) и дори на няколко пъти се е заемал с изучаване на гръцки език. Той пристъпва към хуманизма с по-разширен взор на филолог и на поет, като се запознава с трудовете на видните автори от ранното Средновековие, особено с Августин, бо-

гат с нравствени напътствия, както и с големите компилации на средновековните ерудити Йероним, Амвросий, Латанций, Григорий Велики, привличан от тяхната непосредствена хуманност в противовес на студените и сковани средновековни схоластици.

При изследване на античната и на по-старата култура Петрарка старателно съпоставя и проверява множеството грижливо събирани данни, документи и предпоставки проучвания. По този начин той въвежда нов подстъп при разглеждане на историческите факти, по който ще тръгнат изследователите в следващите векове.

За възпитателната стойност на литературата и културата, за благородството на книжовната дейност Петрарка се изразява по следния начин в едно писмо, което отправя до Бокачо малко преди смъртта си: „Не се боя да твърдя, че от всички удоволствия, паднали се на човека на земята, заниманието с книжовна дейност е не само най-благородно, но и най-трайно, най-пленително, най-постоянно, това, което в каквато и да е житейска обстановка е по-лесно за постигане. . . Няма нищо, което да не тежи по-малко от перото, нито пък да не доставя по-голяма наслада от него: другите удоволствия изчезват и доставяйки наслада, причиняват злина; перото, стиснато между пръстите, доставя удоволствие. . .“¹ Появява се вече книжовникът и художникът с вяра в културата и в човешката добродетелност, творецът, свободен от външни грижи и сметки, винаги бдящ над човешкото си достойнство и разчитащ на свободата на своя човешки дух. Това желание за свободен и искрен разговор с великите люде на миналото, стремейки се да се почерпи поука и мъдрост от тях, като се потърси въображаемо убежище далеч от низостите на века, е една от най-ярките и дълбоки прояви на хуманизма на Петрарка.

Липсата на идеал, на духовен център, около който да бъдат обединени стременията и желанията, разяжда непрекъснато душата на Петрарка. Ту притеглен към земни наслади, ту отправен нагоре към висините, поетът е помрачен от невъзможността да намери удовлетворение на своя копнеж за мъдрост и духовна ведрина. Това състояние на неудовлетвореност е и белегът на духовната криза, обхванала цяла една епоха с всичките ѝ институти, включително и папската курия в Авиньон. То обяснява трескавия характер на толкова изповеди, душевни безпокойства — онези необясними смущения, онази пустота на духа, които напомнят по-късните тревоги на романтиците или терзанията на екзистенциалистите в наше време, говорещи все за едно измъчено общество, лишено от вяра в живота и в нравствените устои.

Връхна точка на хуманистичната култура на Петрарка представя поемата му „Africa“, от която той очаква най-голяма слава и най-високо признание. В нея се възпява величието на древния републикански Рим, прославен чрез военните подвизи на Сципион Африкански, който не само спаси отечеството от заплахите на Картаген, но наложи на последния такива условия за мир, които го направиха в същност подвластен на Рим. Докато „Africa“ представлява един епичен и национален химн на римската, косвено и на италианската минала слава и величие, друго едно съчинение „De viris illustribus“ пък е написано като възхвала на научните и книжовни постижения на древния Рим. Един рядък възторг към културните и духовни постижения на античния свят служи за основа и за подтик към създаване на тези две особено забележителни съчинения на Петрарка, възвеличаващи античността.

Петрарка е след Данте вторият велик италианец, у когото си проправя път и трепти най-живо новото патриотично чувство, любовта към родината. Поемата „Africa“ е и едно предупреждение, отправено към италианските князе и владетели, да не се оставят да бъдат лъгани от нашествениците-чужденци. В прочутата

¹ Epistolae, Seniles, XVII, 2.